

Εκπαίδευση στη Θράκη, σημαντικοί εκπρόσωποι της εκπαίδευσης και εκπαιδευτικά ιδρύματα

Εκπαίδευση στη Θράκη

Η παιδεία στη Θράκη αναπτύχθηκε πολύ νωρίτερα σε σύγκριση με την υπόλοιπη Ελλάδα. Η ελληνική παιδεία συνέχιζε να υπάρχει ακόμη και όταν η Θράκη από το 1371 βρισκόταν υπό τους Οθωμανούς Τούρκους. Η παιδεία ήταν το κέντρο των δραστηριοτήτων, ο σκοπός της εκκλησίας, της δημογεροντίας και των συντεχνιών.

Στα μέσα του 15^{ου} αι., η κυριότερη εστία εκπαιδευτικής ακτινοβολίας ήταν η Πατριαρχική Σχολή, δηλαδή η Μεγάλη του Γένους Σχολή, η οποία ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1454. Πρώτος σχολάρχης της διορίστηκε ο Ματθαίος Καμαριώτης από τη Θεσσαλονίκη, ο οποίος εναντιώθηκε στις ιδέες του Γεωργίου Γεμιστού σχετικά με την ειδωλολατρία και τη μοιρολατρία. Το κύρος του Πατριαρχείου και η συσπείρωση των λογίων που είχαν απομείνει στο Φανάρι ήταν για τους Θράκες το πνευματικό αντίβαρο έναντι της δουλείας, των διωγμών και του εκτουρκισμού. Στα πρώτα αυτά χρόνια μετά την Άλωση κατέφυγε η παιδεία στα μοναστήρια, όπου εκεί τα Ελληνόπουλα διδάσκονταν από ιερείς ή μοναχούς τα κοινά γράμματα που χρειαζόνταν στη ζωή, μια και οι λόγιοι είχαν φύγει στη Δύση.

Από τα μέσα του 16^{ου} αι. παρατηρείται μια πρώτη δραστηριοποίηση των Ελλήνων των αστικών κέντρων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα εκπαιδευτικά ζητήματα. Το 1593 ο Αγκιαλίτης Πατριάρχης Ιερεμίας Β΄ συγκαλεί οικουμενική σύνοδο, στην οποία συστήνει στους ορθόδοξους μητροπολίτες γενική εκπαιδευτική κινητοποίηση με την ίδρυση ελληνικών σχολείων στην οθωμανική επικράτεια.

Γενικά εκπαιδευτικές σχολές υπήρχαν και σε πολλές πόλεις της Θράκης, όπως στο Διδυμότειχο, στην Καλλίπολη από τον 17^ο αιώνα, στην Αγκίαλο από τον 16^ο αιώνα, στη Μάδυτο από το 1784, στο Μυριόφυτο από το 1788, στη Μεσημβρία τον 19^ο αιώνα, στη Στενήμαχο λίγο πριν το 1821, στη Σωζόπολη το 1817, στην Αίνο το 1652, στα Γανόχωρα το 1790, στη Ραιδεστό το 1760 και στη Συληβρία το 1799. Σημαντική προσφορά στο σκλαβωμένο Ελληνισμό ήταν του Παναγιώτη Νικουσίου, ο οποίος διορίστηκε από τον Μεχμέτ Κιοπρουλή μέγας διερμηνέας της Πύλης και απέκτησε μεγάλη δύναμη, αφού πέτυχε ανάμεσα στα άλλα να αναγνωριστούν οι Έλληνες από τους Οθωμανούς Τούρκους ως κύριοι του Αγίου Τάφου και του Σπανδώνη Βυζάντιου (1660-1726), ο οποίος ήταν ένας

από τους σπουδαιότερους λόγιους εκπαιδευτικούς που δίδασκαν στην Πατριαρχική Ακαδημία.

Τον 17^ο αι. φτάνει η Θράκη στο “ζενίθ” της πνευματικής της ανάπτυξης. Στις θρακικές πόλεις παρατηρείται ανταγωνισμός για την ίδρυση σχολείων. Εκεί δίδαξαν σημαντικοί Θράκες, όπως ο Μάξιμος Καλλιπολίτης από την Καλλίπολη του Ελλησπόντου, ο Ιωάννης Καρυοφύλλης από τις Καρυές Δέρκων, ο Χρυσόσκουλος Καλλιπολίτης, ο Βασίλης Βατάτζης από την Αδριανούπολη, ο Πολυχρόνιος Δημητρίου από το Αγκάριον, ο Αναστάσιος Γεωργιάδης Λευκίας, ο Μιχαήλ Αναστάσιος από τη Φιλιππούπολη, ο Ιωάννης Λεοντόπουλος από το Μυριόφυτο, ο Χρήστος Νικολαΐδης, ο Σαράντης Αρχιγένης ο Επιβατηνός, ο Στέφανος Κουμανούδης από την Αδριανούπολη, ο Σταμάτιος Παπάς από την Κορνοφωλιά του Έβρου. Από τους πιο ονομαστούς λόγιους εκπαιδευτικούς ήταν και ο Γεώργιος Γεννάδιος από τη Συληβρία, ο οποίος δίδαξε στις ελληνικές σχολές του Βουκουρεστίου, της Οδησσού, καθώς και στην Ελλάδα. Πήρε ενεργό μέρος στην Ελληνική Επανάσταση, αγωνίστηκε και κατέστειλε με την πειθώ στάση του όχλου στο Μεσολόγγι και ονομάστηκε «*Σωτήρας της Πατρίδας*». Οργάνωσε την Κεντρική Σχολή της Αίγινας, την πρώτη Εθνική Βιβλιοθήκη και το Μουσείο, δίδαξε στη Ριζάρειο Σχολή, ενώ φρόντισε για τη γυναικεία μόρφωση με την ίδρυση του Αρσακείου.

Τέλος, ειδική αναφορά θα γίνει στην Αδριανούπολη, στην οποία λειτούργησε το πιο παλιό ελληνικό σχολείο. Πρώτος δάσκαλος διετέλεσε ο Ιωάννης Ζυγομαλάς, ενώ το 1642 ήταν ο Ευγένιος Αιτωλός, το 1657 ο Μητροπολίτης Νεόφυτος και μετά το 1660 ο Αναστάσιος Παντοδύναμος από την Αδριανούπολη, κατόπιν Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Στις αρχές του 18^{ου} αι. σημαντικός ήταν ο ρόλος του Μητροπολίτη Αθανασίου για την ελληνική σχολή της Αδριανούπολης. Από το 1711 και μετά δίδαξαν στη σχολή ο Χρύσανθος Νεόφυτος, ο Καυσοκαλυβίτης και το 1714-1725 ο Αθανάσιος Κόντης. Επίσης ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Χρύσανθος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη σχολή, όπου σε επιστολή του ζητά από τους προκρίτους, τους δημογέροντες, τους πρωτομάστορες των συντεχνιών, αλλά και τους απλούς Έλληνες της πόλης να καταβάλουν την ετήσια συνδρομή των 100 γροσίων, προκειμένου να ενισχυθεί ο μισθός του δασκάλου και να καλυφθούν οι ανάγκες των απόρων μαθητών σε βιβλία.

Μαθητής της σχολής της Αδριανούπολης στις αρχές του 18^{ου} αι. ήταν ο Θεόκλητος Πολυειδής, ο μετέπειτα αρχιμανδρίτης, ο οποίος καλλιέργησε το φιλελληνισμό στη Ρωσία, τη Γερμανία και την Πολωνία με τις περιοδείες του, προκειμένου να υπάρξει μια μαζικότερη αντίσταση κατά του μουσουλμανισμού. Επιχείρησε να ξεσηκώσει την επαναστατική διάθεση στον ελληνισμό με τη συγγραφή ενός λαϊκού προπαγανδιστικού κειμένου των «Χρησμών του Αγαθαγγέλλου», οι οποίοι διαμόρφωσαν το κυρίαρχο πνευματικό πλαίσιο αντίστασης των Χριστιανών. Επίσης ο Δωρόθεος Πρώιος ως

Μητροπολίτης Αδριανούπολης από το 1813 χάρη στην παιδεία του, τη φιλοσοφική του σκέψη και τη γνώση στα φυσικομαθηματικά αναβάθμισε την παρεχόμενη εκπαίδευση στην Αδριανούπολη και κατέστησε την πόλη σημαντικό εκπαιδευτικό κέντρο.

Ο Στέφανος Καραθεοδωρής από τη Βύσσα επιδίωξε το 1818-1819 σε συνεργασία με τον Μητροπολίτη Δωρόθεο Πρώιο να ανανεώσει την παρεχόμενη εκπαίδευση στην ελληνική σχολή. Ανέδειξε τη σημασία των γραμμάτων και των φυσικών επιστημών, μη διστάζοντας να κατακρίνει την εμμονή στο θεοκρατικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης ως πανάκειας για τη νεολαία της εποχής. Προκειμένου να αιτιολογήσει την άποψή του ανέφερε παραδείγματα λογίων από την αρχαιότητα (Σωκράτη, Ξενοφώντα, Πλάτωνα, Ισοκράτη) και από την Εκκλησία (Ευγένιο Βούλγαρη, Νικηφόρο Θεοτόκη, Μέγα Βασίλειο, Γρηγόριο Χρυσόστομο) που σπούδασαν στα ελληνικά σχολεία. Τόνισε τη σημασία της εκπαίδευσης των γυναικών, καθώς και την ανάγκη δημιουργίας μιας βιβλιοθήκης. Ο ίδιος συνειδητοποιούσε ότι τροχοπέδη στην εκπαιδευτική διαδικασία δεν ήταν μόνο οι συχνές αλλαγές δασκάλων ή η απειθαρχία των μαθητών, αλλά κυρίως η επίδραση εξωτερικών συνθηκών, όπως η εξαθλίωση των κατοίκων και η απορία οικονομικής αρωγής. Παρ' όλα αυτά φιλοδοξούσε να μεταβάλλει την ελληνική σχολή της Αδριανούπολης σε ανώτερο σχολείο που θα ωφελούσε εκπαιδευτικά όχι μόνο την ίδια την πόλη και τα προάστιά της, αλλά και την ευρύτερη θρακική περιοχή.

Σχετικά με την περιγραφή της εκπαιδευτικής κατάστασης στην Αδριανούπολη και του τρόπου διδασκαλίας στα γραμματοδιδασκαλεία και των διδακτικών μεθόδων που χρησιμοποιούνταν, πολύτιμα στοιχεία μας δίνει η μελέτη του Γ. Κωνσταντινίδη «Η εν Αδριανουπόλει Ελληνική Κοινότης», η οποία αναφέρεται στα έτη μετά το 1832, όπου χρησιμοποιήθηκε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος.

Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Βακαλόπουλο στην «Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Θράκη» και την Κλεονίκη Δρούγκα στην «Ελληνική Παιδεία στην Ανατολική Θράκη κατά την Οθωμανοκρατία (1352-1922) μας διασώζουν πολύτιμα αποσπάσματα της ως άνω μελέτης. Ειδικότερα μας αναφέρουν ότι τα γραμματοδιδασκαλεία ή αλλιώς κοινά σχολεία κατά τους πρώτους αιώνες της Οθωμανοκρατίας ήταν περισσότερο ατομικές προσπάθειες παροχής στοιχειώδους παιδείας και λιγότερα απότοκα κοινοτικής ή άλλης μέριμνας. Οι ιερείς, μοναχοί και ιεροψάλτες, ασκώντας το ρόλο του δασκάλου συγκέντρωναν τους μικρούς άρρενες μαθητές των ενοριτών ηλικίας έξι έως δώδεκα ετών στους νάρθηκες των εκκλησιών και δίδασκαν σε αυτά τις πρώτες βασικές γνώσεις της ανάγνωσης, της γραφής και της αριθμητικής τις περισσότερες φορές αυτοσχεδιάζοντας. Ο τρόπος διδασκαλίας ποίκιλλε ανάλογα με τη δεξιότητα, την ικανότητα και το βαθμό μόρφωσης του δασκάλου. Οι ιερείς αμείβονταν εβδομαδιαία από τους μαθητές που μπορούσαν να πληρώσουν με το μικρό ποσό των 10-12 παράδων, ενώ οι άποροι μαθητές

δεν πλήρωναν, αλλά επιφορτίζονταν με την υποχρέωση να παρέχουν διάφορες υπηρεσίες, όπως να μεταφέρουν νερό από τις βρύσες στους δρόμους των συνοικιών, έκαναν τα ψώνια, σκούπιζαν και ξεσκόνιζαν το νάρθηκα-σχολείο.

Εκτός από τους ιερείς τη διδασκαλία ανελάμβαναν και κάποιοι μορφωμένοι επαγγελματίες που είχαν τη δυνατότητα να διαθέσουν δίπλα στο κατάστημά τους ευρύχωρο δωμάτιο ή πατάρι με μικρό προθάλαμο. Η διδασκαλία γινόταν λίγες ώρες το πρωί ή το βράδυ, ανάλογα με το χρόνο που διέθετε ο επαγγελματίας. Σε αυτού του είδους τα «ιδιωτικά σχολεία» δεν υπήρχαν θρανία. Οι μαθητές που δεν ήταν περισσότεροι από τριάντα κάθονταν σε μικρά μαξιλάρια γονατιστοί ή οκλαδόν και ο δάσκαλος σε παχύτερο μαξιλάρι, κρατώντας στα χέρια του μια βέργα, που συχνά την εφάρμοζε στις πλάτες των μαθητών. Τα βιβλία που χρησιμοποιούσαν ήταν τα Πινακίδια, οι Πίνακες ή οι Φυλλάδες, που αποτελούνταν από χαρτί διπλωμένο πολλές φορές και τυλιγμένο σε δέρμα, στα οποία ήταν γραμμένα τα στοιχεία του αλφάβητου, οι συλλαβές και οι λέξεις. Το μάθημα ξεκινούσε με την ανάγνωση, συνεχιζόταν με τη διδασκαλία της γραφής και ολοκληρωνόταν με τη διδασκαλία της αριθμητικής.

Κάθε μαθητής είχε την υποχρέωση μόνος του να διαβάζει με χαμηλή φωνή το μάθημά του. Συγχρόνως ο δάσκαλος καλούσε κάθε μαθητή ξεχωριστά και τον δίδασκε ανάλογα με τις δυνατότητές του. Ο βοηθός του καταστήματος (το τσιράκι) είχε αναλάβει το καθήκον να εξυπηρετεί τους πελάτες, ώστε ο δάσκαλος σπάνια να διακόπτει το μάθημα. Η απερίσπαστη διδασκαλία ενός επαγγελματία, για παράδειγμα ενός ράπτη που δίδασκε κι έραβε ταυτόχρονα, αποτελούσε τη βασική αιτία που τον προτιμούσαν οι γονείς των μαθητών από τον ιερέα, ο οποίος συχνά έπρεπε να ακυρώνει το μάθημα εξαιτίας διαφόρων θρησκευτικών τελετών (γάμοι, βαφτίσια, κηδείες, μνημόσυνα). Συνήθως οι μαθητές έφερναν μαζί τους το πρόγευμά τους, ενώ τα μαθήματα ολοκληρώνονταν το μεσημέρι. Πριν την έναρξη των μαθημάτων και με το πέρας αυτών γινόταν προσευχή. Εκτός από τα καθορισμένα διδάκτρα συχνά οι επαγγελματίες της εκπαίδευσης δέχονταν δώρα από τους μαθητές που σημείωναν πρόοδο στις ονομαστικές γιορτές των ιδίων, των μαθητών ή των γονέων.

Στα γραμματοδιδασκαλεία οι μέθοδοι διδασκαλίας που εφαρμόζονταν ήταν απλές. Για να μάθουν ανάγνωση οι μαθητές χρησιμοποιούσαν ένα είδος αλφαβηταρίου ή μάλλον προσευχηταρίου, στο οποίο υπήρχαν τα 24 γράμματα της αλφαβήτου και πριν από αυτά το σημείο του σταυρού. Στους μαθητές υποδεικνυόταν η επανάληψη της στερεότυπης φράσης «Σταυρέ βοήθα με» ή «Χριστέ βοήθα με» και στη συνέχεια τους διδάσκονταν τα κεφάλαια και τα μικρά γράμματα. Σε άλλη σειρά διαβάζονταν τα επτά φωνήεντα και σε άλλη τα δεκαεπτά σύμφωνα. Οι μαθητές τα απομνημόνευαν και στη συνέχεια ασκούσαν στο συλλαβισμό της προσευχής μέχρι να μάθουν μόνοι τους να διαβάζουν χωρίς κάποια

καθοδήγηση, γεγονός που σήμαινε ότι τελικά μάθαιναν να διαβάζουν λίγοι ικανοί μαθητές. Για παράδειγμα η φράση «*Εις το Όνομα του Πατρός*» λεγόταν «*έψιλον ιώτα σίγμα= εις, ταυ όμικρον= το, όμικρον ο, νι όμικρον= νο, μι άλφα=μα, όνομα, ταυ όμικρον ύψιλον= του, Πι άλφα=πα, ταυ ρο όμικρον σίγμα= τρος, Πατρός*». Το μικρό αυτό βιβλίο τελείωνε σε διάστημα έξι ως δώδεκα μηνών, ανάλογα με την τακτικότητα της παρακολούθησης και τις ικανότητες του μαθητή, στον οποίο στη συνέχεια δινόταν το Ψαλτήρι, ο Απόστολος και ο Οκτώηχος. Οι άγνωστες λέξεις δεν εξηγούνταν, ενώ ο τονισμός και τα πνεύματα διδάσκονταν μόνο στους καλούς μαθητές.

Πολύ συχνά οι προχωρημένοι, οι «*πρωτόσχολοι*» αναλάμβαναν να μάθουν στους υπόλοιπους μαθητές να γράφουν γράμματα πάνω σε άμμο σ' ένα χαμηλό τραπέζι με πλαίσια γύρω-γύρω, ώστε να μη χύνεται η άμμος. Στη συνέχεια οι μαθητές έγραφαν πάνω σε πλάκα με πετροκόνδυλο ή βραχοκόνδυλο και κατόπιν στη Φυλλάδα, κόλλα χαρτί, που διπλώνοντάς την ο μαθητής τη μετέτρεπε σε τετράδιο, με μολυβδοκόνδυλο και με φτερό χήνας που πότιζαν σε μελάνι. Οι ασκήσεις γραφής περιλάμβαναν την αντιγραφή κάποιων σειρών από το μάθημα της ανάγνωσης, ενώ η ορθογραφία δεν ελεγχόταν και τις περισσότερες φορές γινόταν μηχανικά. Δεν έλειπαν, βέβαια, και κάποιοι ευσυνείδητοι δάσκαλοι που έδειχναν στους τελειοδιδάκτους δείγματα κοινών εγγράφων, αποδείξεων, ομολόγων ή κι επιστολών, προκειμένου να μάθουν να τα χρησιμοποιούν στην καθημερινή τους επαγγελματική ζωή. Οι μαθητές ασκούσαν στην καλλιγραφία και ήταν υποχρεωμένοι να επαναλάβουν πολλές φορές γραπτά τη φράση «*Άρξον χειρ μου αγαθή, γράψον γράμματα καλά, μη δαρθής και μαλωθής, κ' εις το φάλογμα βαλθής*».

Στο μάθημα της αριθμητικής τα παιδιά μάθαιναν από το δεύτερο έτος της μαθητείας τους με τη μέθοδο της αποστήθισης τον πυθαγόρειο πίνακα του πολλαπλασιασμού. Έπειτα περνούσαν μηχανικά και αφηρημένα στην εκμάθηση της πρόσθεσης, της αφαίρεσης, της διαίρεσης και στη συνέχεια εξασκούσαν στις πράξεις με παραδείγματα από τον καθημερινό τους βίο. Με τις στοιχειώδεις αυτές γνώσεις ολοκληρωνόταν η μόρφωσή τους. Αν οι γονείς των μαθητών ή οι ίδιοι οι μαθητές ήθελαν ευρύτερη κατάρτιση, ασκούσαν στα αναλόγια των ιεροψαλτών, προκειμένου να μάθουν να απαγγέλλουν τις περικοπές των Αποστόλων και κυρίως να μάθουν την εκκλησιαστική μουσική, την οποία δίδασκαν οι ιεροψάλτες πρακτικά σε τρεις ή τέσσερις μαθητές ορισμένες ώρες της ημέρας.

Επίσης λειτουργούσαν και κάποια ιδιωτικά γραμματοδιδασκαλεία για τα κορίτσια σε σπίτια μορφωμένων και εύπορων γυναικών, που βρίσκονταν συνήθως σε χηρεία. Η διδασκαλία της ανάγνωσης και της γραφής γινόταν κατά τον ίδιο τρόπο από τα ιερά εκκλησιαστικά βιβλία, δηλαδή της Φυλλάδας και του Ψαλτηρίου. Οι νεαρές κοπέλες έγραφαν στην αρχή πάνω σε πλάκα με τον πετροκόνδυλο και κατόπιν στα τετράδια με το

μολυβδοκόνδυλο, όχι όμως με καλαμάρι και μελάνι. Η διδασκαλία της αριθμητικής περιοριζόταν στην αποστήθιση του πυθαγορείου πίνακα πολλαπλασιασμού και τη γνώση της πρόσθεσης και της αφαίρεσης. Η οικονομική υποχρέωση των μαθητριών απέναντι στις δασκάλες τους ήταν η καταβολή δέκα παράδων σε εβδομαδιαία βάση. Για όσες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα πληρωμής αρκούσε η παροχή των υπηρεσιών τους. Δεν έλειπαν επίσης τα δώρα, όπως στην περίπτωση των αγοριών, στις γιορτές.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΜΑΘΗΤΩΝ:

- 1) Δανάη-Ιορδάνα Καλογιαννάκη
- 2) Άννα Κρασινίδου
- 3) Γεωργία Κοτσάμπαση
- 4) Μαρία Δερβίση

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού. Θράκη*. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1996⁴.
- 2) Κλεονίκη Α. Δρούγκα, *Η ελληνική παιδεία στην Ανατολική Θράκη κατά την Οθωμανοκρατία (1352-1922). Η Ιδεολογική Λειτουργία της Εκπαιδευτικής Διαδικασίας*. Σταμούλης Αντ. Εκδοτικός Οίκος, Θεσσαλονίκη 2011.
- 3) Χρυσάφης Κτενάς, *Η προσφορά Θρακών Εκπαιδευτικών στα Γράμματα και το Έθνος*. Εκδόσεις Ερωδιός, Θεσσαλονίκη 2001.
- 4) Θεόδωρος Κυρκούδης, *Η προσφορά των Θρακών στους αιώνες του Έθνους 1453-1923*. Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας, Πρόγραμμα Διαπολιτισμικής Εκπαιδευτικής Στήριξης Θράκης, Αθήνα 1998.
- 5) Γεώργιος Κωνσταντινίδης, *Η εν Αδριανουπόλει ελληνική κοινότης. Εκπαιδευτήρια και σωματεία*. Θρακικά 19 (1944), σσ. 39-71.